

Suzana Vasić,¹
Nevena Jovanović²
Sanja Z. Živković³

UDC 159.942.6-053.6
Stručni rad
Primljen: 27. 09. 2017.
Prihvaćen: 27. 10. 2017.

ODNOS AGRESIVNOG PONAŠANJA I SOCIOMETRIJSKOG STATUSA ODBAČENOSTI KOD MLADIH⁴

REZIME: Statusno određenje pojedinca u grupi, u ovom slučaju adolescenta u vršnjačkoj grupi, od posebne je važnosti za formiranje ličnosti samog pojedinca. Odbačenost kao položaj u određenoj grupi jeste kategorija koja odražava disfunkcionalnost u odnosima među članovima te grupe, narušenu koheziju ali i nedostatak afektivne vezanosti članova. U radu smo se bavili agresivnim ponašanjem koje je izazvano negativnim socijalnim statusom, ali i ponašanjem koje može da dovede do odbačenosti. Shodno tome, posebnu pažnju poklonili smo odnosu povezanosti navedenog, odnosno uzročno-posledičnom odnosu statusa odbačenosti i agresivnog ponašanja. Rezultatima našeg istraživanja utvrdili smo vezu između agresije i negativnog socijalnog statusa, ali nismo potvrdili pretpostavku da mladi koji ispoljavaju antisocijalno ponašanje i agresivnost prema drugima, svojim ponašanjem dovode do sociometrijskog statusa odbačenosti u društvu.

KLJUČNE REČI: agresivnost, socijalni status, sociometrijski status odbačenosti, mladi.

¹ master pedagog, OŠ „Kralj Petar I“, Niš, email: vasic.suza@gmail.com

² master pedagog

³ dipl. spec. pedagog, Zavod za vaspitanje omladine i dece, Niš

⁴This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

1. *Uvod*

U savremenom društvu, jedna od aktuelnih pojava među mladom populacijom, čiji intenzitet ispoljavanja stalno raste jeste agresivno ponašanje. Postoji više faktora koji se smatraju ključnim za pojavu i povećanje agresivnog ponašanja, ali je ova pojava najprisutnija u vršnjačkim grupama kao posledica međusobne netolerancije, neadekvatne komunikacije i želje za određenim socijalnim statusom u grupi. Sociometrijski status, smatra se jednim od najbitnijih odrednica socijalne interakcije individue, odnosno njene uspešnosti uspostavljanja kontakata u vršnjačkoj grupi. Sociometrijski status određen je prihvatanjem, odnosno odbijanjem među članovima grupe. Vršnjačka prihvaćenost, odnosno odbačenost posebno je važna za generaciju mladih budući da je taj period za njih period traženja identiteta, što daje poseban značaj mišljenju grupa kojima oni pripadaju (odeljenje i slične grupe).

Rezultati istraživanja pokazali su da mladi koji imaju status odbačenih ispoljavaju najveći stepen direktne ali i indirektno agresije. Do pozitivne veze agresivnosti sa odbacivanjem došla je Salmivelli (Salmivalli, 2000, prema Zotović, Čižmanski i Petrović, 2008). Ona je istraživala povezanost fizičke, verbalne i indirektno agresivnosti i sociometrijskog statusa i utvrdila postojanje navedene uzročno-posledične povezanosti. Utvrdila je, međutim, i da postoji negativna povezanost sa popularnošću. Dalje to znači da neispoljavanje agresivnog ponašanja ne garantuje prihvaćenost u vršnjačkoj grupi iako su oni koji su agresivni često odbačeni od strane vršnjaka. Pored toga, došla je do zaključka da je indirektna agresivnost najmanje tolerisana među vršnjacima i najmanje povezana sa odbacivanjem gde, pri tom, navodi neke od razloga koji se navode kao uzroci.

Ono što diferencira socijalni status u grupi mladih je istovremeno i samo agresivno ponašanje. Ispoljavanje ovakvog oblika ponašanja može dovesti do dobijanja određenog statusa u grupi kako pozitivnog, tako i negativnog, ali isto tako može biti način odbrane od nekih dobijenih obeležja u grupi. Ovakvo ponašanje uglavnom se vezuje za status odbačenosti u grupi, jer svojim delovanjem, koje je uglavnom manifestovano kroz različite oblike agresije, pojedinac nanosi štetu drugima, povređuje druge i sebe i na taj način stiče socijalni status odbačenog u grupi.

U radu smo se bavili uzajamnom povezanošću agresivnog ponašanja i sociometrijskog statusa odbačenosti kod mladih tj. istraživali smo na koji način agresivnost dovodi do odbačenosti među vršnjacima, ali i kako odbačenost može dovesti do pojave agresije kako zbog nezadovoljstva statusom koji se ima u grupi, tako i zbog promene istog.

2. Teorijski pristup problemu

2.1. Pojmovno određenje agresivnosti

Agresija je kao pojava u današnje vreme sve prisutnija među mladima i sve češće se ispoljava. Njeno ispoljavanje ima za posledicu uglavnom javljanje negativnih osećanja kod onih prema kojima je usmerena. Ono što je karakteristično za današnji period jeste ekstremizam u ispoljavanju agresije gde se vrlo često gubi granica između nasilnog čina i agresivnog ponašanja. Veoma često agresivno ponašanje može preći u nasilničko, ali nije retkost da se sam pojam agresivnosti izjednačava sa nasiljem, što kod mnogih autora nailazi na otpor, obrazlažući da je reč o dve potpuno različite pojave.

Iz teorijskih koncepcija agresivnosti proizilaze različite koncepcije odgovarajuće definicije pojmova *agresivnost*, *agresija* i *agresivno ponašanje*. Koren najvećih razlika u definisanju jeste u različitom viđenju nastanka agresivnog ponašanja. Kada se govori o agresivnom ponašanju učenika, ono se određuje kao *potencijalno* (latentno) ili *evidentno* (manifestovano) naučeno ponašanje koje u određenoj socijalnoj situaciji ima destruktivni značaj (Savović, 2004).

Agresivnost se odnosi na napadačko, nasilničko ponašanje koje uključuje destruktivne i štetne akcije prema ljudima i/ili predmetima a čiji je cilj nanošenje štete ili bola. Agresivno ponašanje može biti reakcija na izazov, provokaciju ili ometanje, ali isto tako ne mora biti bilo čime izazvano. Reč agresija izvedena je od latinske reči *aggredi* što znači napasti (Stanić, 2008).

Takođe, pod pojmom „agresivno ponašanje“ podrazumeva se svaka delatnost, misao ili impuls koji rezultira fizičkom ili psihičkom štetom nanetoj jednoj osobi ili grupi ljudi. Povrede koje su nanete, od-

nosno, šteta koja je naneta može biti fizičke (guranje, udaranje nogom...) ili verbalne prirode (vređanje, psovanje, pretnja...) (Krnjajić, 2002, str. 210).

S obzirom na to da postoji određena terminološka zabuna oko toga šta predstavlja agresivno ponašanje a šta nasilje, pojedini autori fokusirali su se na razgraničenje ovih termina (Popadić, 2009). Popadić smatra da je bitna odlika nasilja da ono predstavlja namerno i neopravdano nanošenje štete. Iako se i agresija može definisati na isti ili bar sličan način, Popadić ističe da se agresivnost može ispoljavati i kao potencijal koji nije nužno doveo do nanošenja štete i bola. Tako je, zapravo, agresija širi pojam od nasilja. Naime, Popadić smatra da je nasilje u stvari realizovana agresija. Još jedna bitna razlika između nasilja i agresije je *neopravdanost*. Dakle, nasilje je uvek neopravdana i preterana akcija dok agresija ne mora to nužno biti.

Osim toga, kao razlika između nasilničkog ponašanja, s jedne strane, i incidenata i svađa dece, s druge strane, jeste ta što kod nasilničkog ponašanja postoji namerna želja, odnosno potreba da se drugom detetu nanese zlo, kao i to da je to akcija koja je kontinuirana i karakterišće je dominacija sile na individualnom ili grupnom planu (Jevtić, 2012).

Agresivnost se usvaja socijalnim učenjem i oponašanjem onih koji su agresivni a koji se smatraju uzorima. Ono se manifestuje u školi kao: verbalna agresija (nazivanje pogrđnim imenima, zadirkivanje, pretnja), telesna agresija (udaranje, lupanje, ugrizi), instrumentalna agresija (agresivni postupak koji za cilj ima pribavljanje koristi), neprijateljska agresija (namenjena nanošenju bola ili štete), osvetnička agresija (koja je reakcija na tuđu agresiju) i direktna agresija (usmerena na izvor agresivnih težnji) (Jovanović, 2011).

Oni koji su skloni ispoljavanju agresivnog ponašanja mogu se prepoznati po sklonosti ka čestim neprijatnim zadirkivanjima, zastrašivanju, ruganju, udaranju, uništavanju vlastite i tuđe imovine. Osobe koje su sklone ispoljavanju agresivnosti, karakterišće impulsivnost i razdražljivost, one teško podnose neuspeh, zabrane, odlaganje, teško se prilagođavaju pravilima, dok u odnosu prema odraslima ispoljavaju inat i drsko ponašanje a prema vršnjacima ili nasilje ili agresivnost (Knežević-Florić, 2008).

2.2. Pojavni oblici agresivnosti

Postoje različite podele agresije i agresivnog ponašanja pri kojima se akcentat stavlja na različite aspekte kao i posledice agresivnosti. Grupa autora (Bilić, 2010; Vidanović i Anđelković, 2009; Crick prema Popadić, 2009) klasifikuju agresivne postupke prema načinu izražavanja na: *direktne* (fizičke ili verbalne) i *indirektne* agresivne postupke kojima je cilj namerno nanošenje štete ili bola drugima a da pri tom agresor ne bude primećen, čime se izbegava moguća osveta i socijalna osuda. Ovaj oblik uključuje različite strategije kao što su: širenje glasina, ogovaranje, isključivanje, izolacija a radi uništavanja bliskih veza ili odnosa, kao i osećaja prihvatanja, pripadanja ili uključenosti napadnute osobe. *Indirektna* ili *relaciona* i *socijalna* agresivnost predstavljaju oblike socijalno manipulativnog ponašanja u kome agresor bez da je direktno uključen u napad, pri tom koristeći socijalnu strukturu grupe u kojoj se u trenutku ispoljavanja nasilja nalazi, pokušava da povredi drugu osobu tako što utiče na njen odnos sa drugim osobama koje su toj osobi bliske.

Iako je u prošlosti veća pažnja bila usmerena na direktnu agresivnost, odnosno najviše na fizičku i verbalnu agresivnost, danas je sve prisutnija indirektna, odnosno socijalna agresivnost ili relacijska agresivnost. Porastu ovakvog oblika agresije i brzom širenju pridonosi i moderna komunikacijska tehnologija (forumi, blogovi), kao i društvene mreže. U jednom od istraživanja dat je pregled razvojnih faza agresivnosti (Bjorkvist prema Čižmanski i Petrović, 2008) koje prate jedna drugu iako može doći i do preklapanja. Tako počevši od najmlađeg uzrasta, zbog nedovoljno razvijenih verbalnih i socijalnih veština, prevladavaju fizički oblici agresije. Kasnije, u školskom uzrastu, sa razvojem verbalizacije osećanja i kod dečaka i kod devojčica prepoznaju se prednosti ovih strategija koje u poređenju sa fizičkom strategijom predstavljaju društveno prihvatljivije ponašanje. Vremenom, sa razvojem socijalnih veština individua usvaja indirektnu strategiju kojima na posredan način, odnosno preko drugog člana ostvaruje svoju agresiju. U adolescentnom periodu pojedinci koriste i verbalne i indirektnu strategije (Čižmanski i Petrović, 2008).

Kada se govori o *relacijskoj agresiji*, kao jednom od oblika ponašanja koji je posebno prisutan među vršnjacima, ona podrazumeva

ponašanja indirektna agresije u kojoj se ne suočavamo direktno sa žrtvom, ali i neke oblike socijalne agresije koja je usmerena ka narušavanju samopoštovanja žrtve ili njenog društvenog statusa (ogovaranje, širenje glasina). Kao najčešći oblici relacijske agresije javljaju se: zahtevi „uradi to ili ti više neću biti drugarica“, okretanje grupe protiv određene devojčice (bolesna je, prljava je, Romkinja je i sl.), kažnjavanje ćutanjem i primena neverbalne komunikacije (kolutanje očima, uzdisanje...) (Knežević-Florić, 2008, str. 665). Za relacijsku agresiju je karakteristično to što se događa u bliskim odnosima između prijatelja, odnosno – što je žrtva bliža nasilniku to je gubitak teži. Kod devojčica je to posebno karakteristično, pa se takva vrsta agresije smatra posebno razornom a posledice u nekim slučajevima mogu da budu dalekosežne (Knežević-Florić, 2008).

Iako postoje različite klasifikacije agresivnog ponašanja treba istaći da je bilo koji oblik agresivnog ponašanja često povezan sa nasiljem, kriminalnim delima, problemima u afektivnoj vezanosti, kao i raznim socijalno-patološkim poremećajima. Samim tim, ukoliko se u detinjstvu ili u adolescentnom dobu bilo koji vid agresije ne suzbije ili ne kontroliše potreba za kontrolom agresije u kasnijim periodima života postaje neophodna.

2.3. Sociometrijski status odbačenosti u vršnjačkoj grupi

Naspram socijalno prihvaćene dece nalaze se deca koja u pogledu sociometrijskog statusa imaju loše vršnjačke odnose i koja su klasifikovana kao nevoljena ili odbačena od strane svoje vršnjačke grupe.

Deca i mladi koji su u svojoj vršnjačkoj grupi odbačeni od strane ostalih predstavljaju rizičnu grupu sklonu delinkventnom ponašanju, napuštanju školovanja i problemima mentalnog zdravlja. Odbačene osobe prati negativna reputacija unutar vršnjačke grupe, čak i u slučaju kada stupaju u nove socijalne situacije, odnosno kad menjaju sredinu u kojoj žive, one često ponovo dobijaju status odbačenosti (Kupersmidt & Coie prema Krnjajić, 2007).

Sociometrijski odbačena deca, ali ne ona koja su zapostavljena, posebno su rizična za dalje prilagođavanje i kod njih treba očekivati veći stepen usamljenosti od prihvaćene ili zapostavljene (Krnjajić, 2007).

Odbačenost, kao negativni sociometrijski status u grupi, ali i zanemarenost imaju slične posledice u smislu osećaja emocionalne i socijalne usamljenosti, kao i osećaja socijalne anksioznosti. Do osećaja usamljenosti dolazi jer neprihvaćeni adolescenti imaju manje izgleda u odnosu na popularne da uspostave bliski tj. prijateljski odnos sa nekim. Sociometrijski status odbačenosti, pored toga što može biti posledica povučenosti, može dovesti i do povučenosti i pojačati je. U periodu kada raste potreba za odnosima sa vršnjacima, takav položaj dovodi do socijalne anksioznosti. Usamljenost se javlja u preadolescentnom dobu i vezuje se za neuspešno zadovoljenje osnovnih emocionalnih i socijalnih potreba, prvenstveno kada je reč o potrebi za pripadanjem i potrebi za intimnošću. Te potrebe se javljaju u različitim razvojnim periodima i zato imaju različitu važnost. U ranijem dečijem uzrastu osećaj usamljenosti javlja se kao rezultat odbačenosti od strane vršnjaka, odnosno zbog nezadovoljstva grupnim odnosima (Sullivan prema Klarin, 2003). Oni koji su odbaćeni u vršnjačkoj grupi preferiraju agresivno ponašanje više nego prosocijalno. Loš položaj u grupi, u smislu vršnjačke odbačenosti, može izazvati agresivno ponašanje, pa se zbog toga smatra determinantom odbačenosti, ali i njenom posledicom (Hartup & Lieshout prema Lacković-Grgin, 2006). Osećaj odbačenosti sa sobom donosi i ostala neprijatna osećanja, ali i veću osetljivost i sklonost nekom obliku agresivnosti i nasilja.

3. Metodološki pristup istraživanju

Problem istraživanja predstavlja ispitivanje postojanja uzročno-posledične veze između *agresivnog ponašanja* i *sociometrijskog statusa odbačenosti* kod mladih.

Predmet istraživanja je prepoznavanje oblika agresivnog ponašanja mladih, njihovog sociometrijskog statusa u grupi i međusobnog delovanja statusa odbačenosti i određenih oblika agresivnog ponašanja.

Cilj istraživanja je da se empirijskim putem utvrde oblici ispoljavanja agresivnog ponašanja i stepen povezanosti sociometrijskog

statusa odbačenosti sa pojedinim oblicima agresivnog ponašanja kod mladih, odnosno učenika srednjoškolskog uzrasta. Pored ovog osnovnog cilja interesuje nas u kojim situacijama postoji ta povezanost, kada je uzročno-posledična, kao i koji faktori određuju sociometrijski status.

Zadaci istraživanja shodno definisanom predmetu i cilju istraživanja su: 1) utvrditi oblike ispoljavanja agresivnog ponašanja učenika; 2) utvrditi stavove mladih o socijalnom statusu koji imaju među vršnjačkom populacijom; 3) ispitati da li deca koja se osećaju odbačeno u vršnjačkom kolektivu ispoljavaju neke oblike agresivnog ponašanja; 4) utvrditi da li i na koji način agresivno ponašanje može da dovede do statusa odbačenosti među mladima.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja – U skladu sa predmetom, problemom i ciljem istraživanja, primenjena je deskriptivna metoda, dok je kao instrument istraživanja korišćena skala procene Likertovog tipa: Uzajamni uticaj agresivnog ponašanja i sociometrijskog statusa odbačenosti kod mladih (UUAPISSOKM), koja je posebno konstruisana za potrebe ovog istraživanja (Vasić, Živković i Jovanović, 2015). Na svaku od navedenih tvrdnji učenici anonimno odgovaraju na skali Likertovog tipa, zaokruživanjem jedne od pet kategorija slaganja. Skala procene sastoji se od 19 ajtema podeljenih u četiri sledeće celine:

- 1) oblici ispoljavanja agresivnog ponašanja;
- 2) socijalni status u adolescenciji;
- 3) odbačenost u vršnjačkom kolektivu;
- 4) agresivno ponašanje koje može da dovede do odbačenosti.

Populacija i uzorak istraživanja – Istraživanje je sprovedeno na teritoriji opštine Aleksinac i uključilo je 138 učenika srednjih škola. Uzorak su činili učenici Aleksinačke gimnazije i Tehničke škole „Prota Stevan Dimitrijević“.

4. Prikaz i interpretacija rezultata

4.1. Oblici ispoljavanja agresivnog ponašanja

	N	u potpu- nosti se ne slažem	uglav- nom se ne slažem	ni- ti se slažem ni- ti se ne slažem	uglav- nom se slažem	u potpu- nosti se slažem	AS	SD
Vređam, ismejavam i/ili zadirkujem druge učenike	138	79	31	13	8	7	1.79	1.15
		57,2%	22,5%	9,4%	5,8%	5,1%		
Dešavalo se da udarim, počupam i/ ili gurnem nekoga	138	77	23	19	11	8	1.91	1.24
		55,8%	16,7%	13,8%	8,0%	5,8%		
Ogovaram druge učenike i/ ili širim glasine o njima	138	84	27	10	11	6	1.75	1.16
		60,9%	19,6%	7,2%	8%	4,3%		
Isključivao sam nekoga iz društva	138	79	20	11	13	15	2.02	1.42
		57,2%	14,5%	8%	9,4%	10,9%		
Uzimao sam stvari koje nisu moje bez pitanja	138	103	11	13	3	9	1.59	1.16
		73,9%	8%	9,4%	2,2%	6,5%		

Tabela 1. Stavovi učenika o oblicima ispoljavanja agresivnog ponašanja

Rezultati koji se tiču ispoljavanja verbalne agresije ukazuju na to da se 10,9% adolescenata uglavnom ili u potpunosti složilo sa tvrdnjom da je vređalo, ismevalo i/ili zadirkivalo druge učenike (5,8%

uglavnom se slaže sa datom tvrdnjom, a 5,1% se u potpunosti slaže). Prema dobijenim rezultatima, čini se da je fizičko nasilje u manjoj meri prisutno među učenicima srednje škole. Više od polovine ispitanih učenika se u potpunosti ne slaže (55,8%), dok se 16,7% ispitanih učenika uglavnom ne slaže sa tvrdnjom „Dešavalo se da udarim, počupam i/ili gurnem nekoga“, dok se sa navedenom tvrdnjom u potpunosti složilo 5,8% ispitanika.

Kada se govori o širenju glasina, ogovaranju, nešto manji procenat učenika izveštava da ogovaraju druge učenike tj. šire glasine o njima (8% se uglavnom slaže sa ovom tvrdnjom, dok se samo 4,3% u potpunosti složilo sa navedenom tvrdnjom). Najveći procenat je onih koji su u potpunosti odbacili navedenu tvrdnju (60,9%).

Što se tiče isključivanja iz vršnjačke grupe, kao oblika agresivnosti, čini se da je od svih navedenih oblika ovo pretežno prisutan oblik agresivnog ponašanja učenika na ovom uzrastu. Iako više od polovine ispitanika izveštava da nije sklono ovakvim postupcima, njih 20,13% se složilo sa tvrdnjom da je isključivao/la nekoga iz društva (9,4% se uglavnom složilo, a 10,9% u potpunosti sa datom tvrdnjom). Prisutnost ovakvog oblika agresije ima široke posledice među vršnjačkim grupama, odnosno načini kojima se određeni učenici etiketiraju i samoinicijativno isključuju iz društva imaju poseban uticaj, pogotovo su negativni na razvoj, samopouzdanje, kao i dalje uspostavljanje pozitivnih socijalnih relacija sa vršnjacima. Dobijeni rezultati ukazuju na to da su najređi direktni oblici agresije. Više od polovine učenika se ne slaže sa tvrdnjom „Uzimao sam stvari koje nisu moje bez pitanja“ (u potpunosti se ne slažem – 73,9% tj. 8% se uglavnom ne slaže sa ovom tvrdnjom).

4.2. Socijalni status u adolescenciji

Tabela 2. Stavovi učenika o socijalnom statusu u adolescenciji

	N	u potpu- nosti se ne slažem	uglav- nom se ne slažem	nit i se slažem nit i se ne slažem	uglav- nom se slažem	u potpu- nosti se slažem	AS	SD
Jako mi je bitno kakvo mišljenje o meni imaju moji vršnjaci	138	22 15,9%	12 8,7%	28 20,3%	43 31,2%	33 23,9%	3.38	1.36
Više vremena provodim sa svojim vršnjacima nego sa roditeljima	138	21 15,2%	16 11,6%	42 30,4%	33 23,9%	26 18,8%	3.20	1.30
Ukoliko sam odbačen u društvu znači da nisam vredan/na ničega	138	70 50,7%	21 15,2%	20 14,5%	18 13%	9 6,5%	2.09	1.33
Status prihvaćenosti u društvu je obeležje ličnosti neke osobe	138	38 27,5%	23 16,7%	36 26,1%	22 15,9%	19 13,8%	2.72	1.38
Sa vršnjacima koji su odbačeni od društva (sa kojima se niko ne druži) izbegavam svaki kontakt	138	61 44,2%	31 22,5%	26 18,8%	12 8,7%	8 5,8%	2.09	1.23

Podaci predstavljeni u Tabeli 2, koji se tiču tvrdnje da je ispitivanim adolescentima od velike važnosti mišljenje koje o njima imaju

vršnjaci, pokazali su da se više od polovine ispitanika slaže sa datom tvrdnjom tj. 55,1% (uglavnom se slaže 31,2%, u potpunosti 23,9%). Dobijeni rezultati se mogu objasniti činjenicom da vršnjačka grupa u adolescentnom periodu dobija na važnosti zbog svoje strukture, da su članovi ovakve grupe sličnih godina, interesovanja ali i problema. Ono što je ohrabrujuće jesu rezultati dobijeni na tvrdnji ukoliko sam „odbačen“ znači da nisam vredan/vredna ničega. Ukupno 65,9% ispitanika se nije složilo sa stavom da socijalni status određuje njihovu vrednost.

Ukupno 44,2% ispitanika izjavilo je da nije prihvatilo da socijalni status određuje njegovu ili njenu ličnost (27,5% se uopšte ne slaže a 16,7% se uglavnom ne slaže sa navedenim). Iako je adolescentima socijalni status od velike važnosti, rezultati sprovedenog istraživanja pokazuju da mladi ne poistovećuju status prihvaćenosti tj. odbačenosti sa onim što predstavlja ličnost jedne osobe. Sa tvrdnjom da vršnjake sa kojima se niko ne druži izbegavaju nije se složilo 66,7% ispitanika ukupno (44,2% u potpunosti se nije složilo a 22,5% uglavnom se ne slaže) što predstavlja više od polovine ispitanika. Iako je prihvaćenost status kojem teži većina mladih, vršnjake koji se smatraju odbačenima ispitanici ne izbegavaju.

4.3. Odbačenost u vršnjačkom kolektivu

Tabela 3. Stavovi učenika o odbačenosti u vršnjačkom kolektivu

	N	u potpunosti se ne slažem	uglavnom se ne slažem	nit se slažem nit se ne slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem	AS	SD
Identifikujem se sa vršnjacima koji se agresivno ponašaju ako je to ono što treba da uradim da bih bio prihvaćen u vršnjačkom kolektivu		99	20	8	7	4	1.53	1.01
	138	71,7%	14,5%	5,8%	5,1%	2,9%		

Kada osetim da me neka grupa odbacuje (ne želi da razgovara sa mnom, podsmeva mi se) osećam se besno i tužno	138	37	25	28	28	20	2.78	1.41
		26,8%	18,1%	20,3%	20,3%	14,5%		
Smatram da ako poštujem norme ponašanja u društvu nikad neću biti prihvaćen u društvu	138	58	32	29	14	5	2.10	1.17
		42%	23,2%	21%	10,1%	3,6%		
Ponekad radim neke stvari koje povređuju druge samo zato što to rade oni vršnjaci sa kojima bih želeo da se družim	138	99	13	9	11	6	1.64	1.71
		71,7%	9,4%	6,5%	8%	4,3%		
Kada se osetim odbačeno, pretvaram se da sam besan i agresivan sam prema drugima a zapravo sam tužan jer me društvo ne prihvata	138	76	14	19	23	6	2.05	1.33

Polazište našeg istraživanja u pogledu socijalnog statusa bio je status *odbačenosti* koji pojedini adolescenti imaju u vršnjačkoj grupi. Jedan od zadataka bio je ispitivanje da li učenici koji se osećaju odbačeno u vršnjačkom kolektivu ispoljavaju neke oblike agresivnog ponašanja.

Sa tvrdnjom koja se odnosila na identifikovanje sa vršnjacima koji ispoljavaju agresiju radi dobijanja statusa prihvaćenosti u vršnjačkoj grupi nije se složilo ukupno 86,2% ispitanika (71,7% se uopšte ne slaže a 14,5% uglavnom se ne slaže sa datom tvrdnjom), što je pokazalo da i pored važnosti koju za njih predstavlja socijalni status u grupi i velike želje da budu prihvaćeni među vršnjacima ispitanici ipak razlikuju društveno prihvaćene norme od onih koje ugrožavaju druge.

Sledeća tvrdnja odnosila se na to da kada se ispitanici osete odbačeno u nekoj grupi oni se osećaju besno i tužno. Sa navedenom tvrdnjom se nije složilo ukupno 44,9% ispitanika (26,8% u potpunosti je odbacilo takvu mogućnost a 18,1% uglavnom se nije složilo sa istom). Međutim, ne treba zanemariti ni broj onih koji su se složili sa ovom tvrdnjom – ukupno 34,8%, što znači da se značajan broj ispitanih adolescenata složio da odbačenost kao kategorija izaziva određena neprijatna osećanja bilo da se to odnosi na trenutnu odbačenost ili kao stalnu kategoriju. Rezultati su, takođe, pokazali da nezadovoljstvo ostvarenih socijalnih odnosa dovodi do problema u prilagođavanju.

Ispitanici su u ukupnom procentu od 81,1% odbacili tvrdnju da ponekad rade neke stvari koje povređuju druge ljude samo zato što to čine oni vršnjaci sa kojima bi želeli da se druže. Dobijeni rezultati su moguća posledica broja onih ispitanika koji se osećaju prihvaćeno u grupi. Učenici koje odlikuje dobar socijalni status su skloni ponašanju koje se smatra društveno prihvatljivim, što se može smatrati posledicom uticaja grupe kojoj pripadaju, odnosno pozitivnim vrednostima koje se neguju u njoj a, samim tim, pozitivnim uticajem koji grupa ima na pojedinca.

Odgovori na poslednjoj tvrdnji u okviru skale koja se odnosi na odbačenost u vršnjačkom kolektivu pokazali su delimično podeljena mišljenja o tome da se kada se oseti odbačeno adolescent pretvara da je besan i agresivan prema drugima a zapravo je tužan, jer ga društvo ne prihvata. Naime, 65,2% se nije složilo sa tim, što jeste više od polovine ispitanih adolescenata, ali je 13,8% bilo neodlučno, dok se 20% složilo sa navedenim. Način prevladavanja negativnih emocija koji negativni sociometrijski status izaziva kod adolescenata zavisi od samog pojedinca, ali i kapaciteta da se takav status, bilo da je trenutni ili ne, prihvati. Vrlo često se agresija koristi kao instrument prevazilaženja negativnih

emocija. Iako se najčešće javljaju u ulozi žrtve, submisivne osobe često ispoljavaju agresivnost zbog straha od odbacivanja.

4.4. Agresivno ponašanje koje može dovesti do odbačenosti

Tabela 4. Stavovi učenika o agresivnom ponašanju koje može da dovede do odbačenosti

	N	u potpuno- nosti se ne slažem	uglav- nom se ne slažem	ni se slažem ni se ne slažem	uglav- nom se slažem	u potpu- nosti se slažem	AS	SD
Oni koji povređuju druge i koji su agresivni prema drugima su oni koji su u mom društvu odbačeni	138	38	15	32	20	33	2.96	1.53
		27,5%	10,9%	23,2%	14,5%	23,9%		
Često ispoljavam nasilje i agresiju prema drugima jer mislim da ću tako postati popularniji u društvu	138	101	15	7	6	9	1.60	1.18
		73,2%	10,9%	5,1%	4,3%	6,5%		

Kada u okruženju vidim ispoljavanje neke vrste nasilnog čina nad drugom osobom, ravnodušan sam prema onome što vidim i mislim da je to jedan od razloga zašto se neke osobe ne druže sa mnom	138	55	18	32	21	12	2.40	1.37
		39,9%	13%	23,2%	15,2%	8,7%		
Vršnjaci sa kojima se družim često se ponašaju agresivno prema drugima	138	71	20	19	15	13	2.12	1.39
		51,4%	14,5%	13,8%	10,9%	9,4%		

Budući da smo se u radu posebno bavili povezanošću agresivnog ponašanja i sociometrijskog statusa odbačenosti, jedna od pretpostavki bila je i da mladi koji ispoljavaju antisocijalno ponašanje i agresivnost prema drugima svojim ponašanjem dovode do sociometrijskog statusa odbačenosti u društvu.

Sa tvrdnjom da oni koji povređuju druge i koji su agresivni prema drugima jesu oni koji se smatraju odbačenima u vršnjačkoj grupi nije se složilo ukupno 38,4% (27,5% u potpunosti a 10,9% uglavnom se nije složilo), ali je interesantno da je isti procenat onih koji su se složili sa navedenim, takođe, 38,4% (14,5% uglavnom se slaže, 23,9% u potpunosti). Zaključak je da su mišljenja po pitanju ovog stava podeljena,

što se može objasniti time da različita percepcija ispitanika o onima koji ispoljavaju agresiju zavisi od toga da li su oni agresivni, da li su odbačeni, da li smatraju da su zahvaljujući agresivnosti stekli pozitivan, odnosno negativan status.

Ispitanici su bili pretežno podeljenog mišljenja o tome da su situacije gde su oni pasivni posmatrači nasilnog čina zapravo uzroci odbačenosti od strane pojedinaca. Dominiraju oni ispitanici koji se sa tim ne slažu, ukupno njih 52,9% (u potpunosti 39,9% a 13% uglavnom), dok se 23,9% složilo sa datom tvrdnjom. Međutim, 23,2% nije bilo sigurno da li se slaže ili ne, što nas navodi na zaključak da su adolescenti jednim delom svesni da ponekad čine stvari koje ih odbijaju od drugih ljudi.

Ispitanika koji nisu potvrdili da se vršnjaci sa kojima se druže često ponašaju agresivno prema drugima je 69,9%, (u potpunosti se nije složilo više od polovine ukupnog broja ispitanih adolescenata tj. 51,4%), što je pokazatelj da agresija nije vid ponašanja koji se odobrava među ispitanim adolescentima.

5. Zaključak

Istraživanjem koje smo sproveli, želeli smo da ispitamo stavove mladih prema agresivnom ponašanju, socijalnom statusu koji imaju u grupi, posebno stavove o povezanosti sociometrijskog statusa odbačenosti i agresivnog ponašanja.

U osnovi istraživačkog procesa pošli smo od utvrđivanja oblika ispoljavanja agresivnog ponašanja. Ustanovili smo da verbalna i indirektna agresija nije čest oblik ispoljavanja agresije, ali i da je najučestaliji oblik agresivnog ponašanja među mladima u odnosu na one oblike kojima smo se bavili u radu relacijska agresivnost. Ispitani učenici su se složili sa tvrdnjom da isključuju druge iz vršnjačke grupe, što ukazuje na problem u socijalnoj interakciji mladih. Rezultati koje smo dobili ne iznenađuju, s obzirom da vršnjačka grupa predstavlja grupu u kojoj je, zbog svoje prirode, kohezije i sastava ovakav tip agresije pogodan za narušavanje socijalnih relacija, ali bez posledica. Relacijska agresivnost predstavlja oblik socijalno manipulativnog ponašanja u kome agresor,

bez da je direktno uključen u napad, pri tom koristeći socijalnu strukturu grupe u kojoj se u trenutku ispoljavanja nalazi, pokušava da povredi drugu osobu na taj način što utiče na njen odnos sa drugim, toj osobi bliskim osobama (Bilić, 2010).

Zastupljenost drugih oblika agresije, kao što je direktna agresivnost koju smo ispitivali u vidu tvrdnje da se uzimaju tuđe stvari bez pitanja, prema dobijenim rezultatima pokazala se kao najređi način ispoljavanja agresivnosti. Fizička agresija, takođe, nije vid agresije koja je prisutna među ispitivanim učenicima. Iako ovakvi rezultati ohrabruju iste treba uzeti u razmatranje sa određenom rezervom, odnosno treba imati u vidu da adolescenti fizičku nadmoć neretko ispoljavaju nad vršnjacima van školskog okruženja, te da ovakvi rezultati mogu biti indikovani upravo tim. Neki od prisutnih oblika agresivnosti, posebno socijalna agresija, može predstavljati neku vrstu odbrambenog mehanizma u cilju prevazilaženja, odnosno potiskivanja negativnih misli. Rezultati su u skladu sa stavom Popadića (2009) koji smatra da su osobe koje odlikuje negativan sociometrijski status – odbačenost manje otporne na njegovo ugrožavanje nego osobe koje su sigurne u sebe, pa, samim tim, one češće oko sebe vide pretnje u vidu ugrožavanja samopoštovanja, te često reaguju agresijom. Prema daljim rezultatima, može se zaključiti i da ispitanici ne razumeju u potpunosti razliku između šale i ismevanja kao oblika agresivnosti, kao i da ne uviđaju posledice koje mogu biti izazvane navedenim. Moguće je i da su mladi svesni da je agresivno ponašanje neprihvatljivo i zbog toga daju socijalno poželjne odgovore. Dobijeni rezultati celokupno ukazuju na promenu u dominaciji određenih oblika agresivnosti u odnosu na razvoj.

Naredni zadatak našeg istraživanja bio je utvrđivanje stava mladih o socijalnom statusu koji imaju u vršnjačkom kolektivu. Ustanovili smo da je ispitivanim adolescentima veoma važno mišljenje koje o njima imaju vršnjaci – više od polovine ispitanika slaže se sa datom tvrdnjom, što se potkrepljuje činjenicom da više vremena provode sa svojim vršnjacima nego sa svojom porodicom. Pojedini autori pripisuju značaj ove grupe samim razvojem adolescenata. Sa razvojne strane gledišta, dečiji odnosi sa vršnjacima vremenom postaju sve stabilniji i značajniji. Socijalna podrška deci koja postaju sve starija a koju su primarno obezbeđivali roditelji se očekuje i dobija od vršnjaka. Zato je

značaj vršnjaka u adolescentnom dobu posebno važan (Krnjajić, 2007). Evidentno je da u adolescenciji, s obzirom na promene koje u tom periodu nastupaju, interesovanje za komunikaciju sa roditeljima opada, verovatno zbog generacijske razlike, nerazumevanja od strane starijih, ali i osećanja bliskosti sa vršnjacima u smislu boljeg razumevanja za probleme i interesovanja koji se javljaju u tom razvojnem periodu.

Ipak ispitanici tvrde da sopstvenu vrednost ne izjednačavaju sa statusom prihvaćenosti, odnosno odbačenosti. U analizi dobijenih rezultata polazi se od toga da su ispitanici svesni da formiranje sopstvenog identiteta ne treba da zavisi od statusa u grupi, te da su zato dobijeni dati rezultati. Međutim, moguće je da ispitanici ne uzimaju u obzir teškoće na koje nailaze u adaptaciji među vršnjacima, kao i da nisu svesni uticaja koji vršnjačka grupa ima na njih. Ispitanici su se složili da nisu skloni izbegavanju onih koji imaju status odbačenosti u vršnjačkoj grupi. Rezultati ohrabruju budući da se negativni status u grupi može pogoršati kada se pored statusa „odbačen“ može imati i status „onaj koji se izbegava“. U analizi treba imati u vidu mogućnost pružanja socijalno poželjnih odgovora kao i mogućnost pogrešne samoprocene. Rezultati su, takođe, ukazali da mladi ne smatraju da je status prihvaćenosti obeležje nečije ličnosti. U skladu sa navedenim, Jevtić (2012) smatra da su u želji da budu prihvaćeni od strane vršnjačke grupe mladi skloni konformizmu, u smislu odustajanja od vlastitih stavova i želja u cilju priklanjanja grupi. Vremenom i odrastanjem ta sklonost konformizmu slabi i prevladavaju lični stavovi i vlastite procene. Prilikom razmatranja rezultata treba imati u vidu navedeno.

Sledeće čime smo se bavili jeste odbačenost u vršnjačkom kolektivu. Pošli smo od toga da se agresivno ponašanje može shvatiti kao način prevazilaženja problema u komunikaciji sa vršnjacima i da ono može biti povezano sa sociometrijskim statusom odbačenosti. Istraživanjem smo navedeno i potvrdili. Ispitanici su odbacili ideju identifikovanja sa vršnjacima koji ispoljavaju agresiju radi dobijanja statusa prihvaćenosti u vršnjačkoj grupi. Dati rezultati ukazuju da i pored važnosti koju za njih predstavlja socijalni status u grupi i velike želje da budu prihvaćeni među vršnjačkom populacijom, ispitanici razlikuju društveno prihvaćene norme od onih koji ugrožavaju druge. U skladu sa tim, mišljenja su da poštovanje moralnih normi ne podrazumeva i

odbačenost u vršnjačkom kolektivu. Tvrdnja oko koje su mišljenja ispitanika podeljena jeste ta da se adolescent pretvara da je besan i agresivan prema drugima, a zapravo je tužan jer ga društvo ne prihvata. Način prevladavanja negativnih emocija koji negativni sociometrijski status izaziva kod adolescenta zavisi od samog pojedinca, ali i kapaciteta da se takav status, bilo da je trenutni ili ne, prihvati. Rezultati su potvrđeni onim što smatraju teoretičari. Adolescenti koji nisu u mogućnosti da ostvare adekvatne socijalne odnose pokazuju nizak nivo socijalne kompetencije, samopouzdanja a izostaje saradljivost, empatičnost.

Dobijeni rezultati o stavovima ispitanika o ispoljavanju agresivnog ponašanja i povezanosti sa negativnim socijalnim statusom ukazali su na to da ispitanici u najvećoj meri ne smatraju da agresivnim ponašanjem mogu da steknu negativni socijalni status u grupi. Podeljenost u stavovima pokazala se u tvrdnjama koje se tiču povezanosti agresije i statusa odbačenosti u vršnjačkoj grupi, ali ne i u stavovima da im takvo ponašanje može obezbediti popularnost. Izostajanje reagovanja onda kada se nađu u ulozi posmatrača nasilnog čina ispitanici smatraju za razlog odbačenosti od strane pojedinaca u vršnjačkoj grupi, što ukazuje na to da su mladi iako svesni posledica navedenog skloni da u pojedinim situacijama reaguju u suprotnosti sa svojim ličnim moralnim načelima.

Rezultati istraživanja ukazuju na to da su učenici najčešće relacijski agresivni, a da nisu svesni posledica koje takvo ponašanje ostavlja na druge. Primeri lošeg ponašanja odraslih, kao i medijsko promovisanje takve relacijske agresivnosti mogu da dovedu do smanjenja osetljivosti na ovakvo ponašanje. Shodno ovome, edukacija o različitim oblicima agresije, posebno o relacijskoj agresiji, asertivnom ponašanju, socijalnim veštinama, kao i o adekvatnim načinima komunikacije mogla bi da pomogne učenicima da se na adekvatan način izbore za svoje mesto u vršnjačkom kolektivu.

Literatura

- Bilić, V. (1999). Agresivnost mladih i mogućnost pomoći. *Obnovljeni život*, 54(1), 69–77.
- Vidanović, S. i V. Anđelković (2009). Agresivnost, sklonost ka rizičnom ponašanju i struktura porodice adolescenta. *Nastava i vaspitanje*, 58 (3), 386–398.
- Jovanović, N. (2011). Nenasilno ponašanje u funkciji vaspitanja za humane odnose među učenicima. U: *Zbornik Filozofskog fakulteta, Vaspitanje za humane odnose-problemi i perspektive*. 184–193.
- Jevtić, B. (2012). Jačanje socijalnih kompetencija unutar interkulturalnih vršnjačkih grupa. *Pedagoška istraživanja*, 9 (1–2), 103–115.
- Klarin, M. (2003). Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata. *Društvena istraživanja*, 13 (6), 77.
- Knežević-Florić, O. (2008). Nasilje među adolescentkinjama. *Pedagoška stvarnost*, 7–8, 658–669.
- Krnjajić, S. (2007). *Pogled u razred*. Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
- Krnjajić, S. (2004). *Socijalno ponašanje učenika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Krnjajić, S. (2003). *Vršnjački odnosi i školsko postignuće*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, 34, 213–235.
- Krnjajić, S. (2002). *Socijalni odnosi i obrazovanje*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Lacković-Grgin K. (2006). *Psihologija adolescencije*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd, Institut za psihologiju.
- Savović, B. (2004). Agresivno ponašanje učenika u školi, *Pedagogija*, 59 (2), 68–86.
- Stanić, I.(2008). Agresija kod mladih i njeno suzbijanje. *Pedagoška stvarnost*, 54(1–2), 147–163.
- Čižmanski, A., Petrović, J. i M. Zotović (2008). Povezanost agresivnog ponašanja kod dece i adolescenata sa sociometrijskim statusom i percepcijom vaspitnih stavova roditelja. *Nastava i vaspitanje*, 57 (3), 303–317.